

The Muslim Brotherhood and the Global Order: Diversity of Views and Differences in PracticeAli Bagheri Dolatabadi¹ | Mojtaba Mahjoob²

Received Date: 2025/02/18

Accept Date: 2025/07/27

Cite: Bagheri Dolatabadi, A. and Mahjoob, M. (2025). The Muslim Brotherhood and the Global Order: Diversity of Views and Differences in Practice. *Crisis Studies of the Islamic World*, 12(3), 198-226.

DOI: 10.27834/CSIW.2502.1514.3.38.1

Abstract

More than seventy years have passed since the formation of the Muslim Brotherhood as an Islamist group. Numerous studies have explored the group's preferred political system and its practical experiences of gaining power in the region. However, a research gap exists regarding the Brotherhood's global perspective and its overarching ambitions on the world stage. Therefore, the main question of this article is: what is the Muslim Brotherhood's desired world order, and how do its various branches conceive of this order? The research hypothesizes that, given the diverse interpretations within the Muslim Brotherhood, a singular global order cannot be attributed to the organization as a whole. To test this hypothesis and address the research question, a qualitative comparative method was employed. The findings indicate that the Muslim Brotherhood can be categorized into two groups based on two indices: the level of political activism and the perspective on the global order. According to the first criterion, they can be divided into activists and passivists; according to the second, into conservatives and revisionists. Revisionists envision a transformation of the global power structure, centering their desired order on a caliphate system. Some branches, however, incorporate ideas derived from modern thought, such as institutionalism and democracy, into the mechanisms of their proposed order. In contrast, conservatives, while accepting the current world order and deeming its alteration impossible or too costly, strive to achieve their political interests and objectives within the existing global structure.

Keywords: Muslim Brotherhood, World Order, International System, Political Islam, Islamic World, West, Caliphate

¹. Professor of International Relations, Department of Political Science, Yasouj University, Yasuj. Iranabagheri@yu.ac.ir

². M.A. in Middle East Studies, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Mjb13671367@gmail.com

1. Introduction

One of the most influential non-state actors seeking to shape its preferred regional and global order is the Muslim Brotherhood. Originating in Egypt and subsequently spreading to Turkey and the Arab states of the Persian Gulf, this movement has been active for more than seven decades. Owing to its transnational objectives—such as opposing colonialism and foreign domination, promoting Muslim unity, resisting Zionism and advocating the liberation of Palestine, emancipating Muslim thought from Western intellectual influence, and advancing the idea of the Caliphate—the political thought of the Muslim Brotherhood has exerted a significant influence on the broader Islamic world.

Although a considerable body of scholarship has examined the Muslim Brotherhood's conception of a desirable political system, important questions and ambiguities remain regarding its vision of the global order. Accordingly, further research is required. The central question of this article is therefore as follows: What kind of global order does the Muslim Brotherhood envision, and how do its various branches conceptualize and approach this issue?

2. Methodology and Theoretical Framework

To address the research question, this study employs a qualitative comparative method, with data collected through library-based research. The theoretical framework is grounded in Quentin Skinner's intentionalist hermeneutics, which emphasizes the interpretation of political ideas within their historical and contextual settings. The main aim of Skinner's author-centered approach is to clarify how texts should be interpreted and by what standards. He challenges the idea that a text can be understood as a self-contained, autonomous object. Instead, he raises key questions: Can an author think or write independently of their time, place, and social, historical, and linguistic context? Is it possible to identify and understand an author's intentions and motivations, and can the interpreter genuinely access the author's intended meaning? According to Skinner, these questions inevitably arise whenever historians or researchers encounter a human text and attempt to understand it—whether the text is literary, philosophical, ethical, religious, or related to political thought. In this sense, Skinner addresses a fundamental problem faced by all scholars in the humanities. Examining his arguments and methodological principles provides a valuable framework for conducting research, especially in the field of the history of political thought. Based on this perspective, the present article considers the historical, social, and intellectual–ideological contexts of the Muslim Brotherhood, which have produced diverse conditions for its different branches across Islamic countries. It then analyzes the ideas of Muslim Brotherhood thinkers and their interpretations of the ideal global order.

3. Discourse

In order to develop a systematic understanding of the various branches of the Muslim Brotherhood, as well as to assess their religious positioning and evaluate their political behavior, two key criteria can be employed: the level of expectation from religion and the manner and type of political performance. Based on these two dimensions, the Muslim Brotherhood can be categorized into three groups: maximalists (maximalist in both belief and behavior), political minimalists (maximalist in belief but pragmatic in behavior), and epistemic minimalists (those who confine religion primarily to the private sphere).

By examining the structure of the international political system through these two components—namely, the degree of religious expectation in belief and the attribution of political capacity, particularly in governance, to Islam—it becomes evident that each branch of the Muslim Brotherhood holds a distinct perspective on the existing global order. These components shape their outlook on both domestic political arrangements and the international system. Groups or parties that view the domestic and global order positively tend to align more closely with Western and American norms governing the contemporary international system and, consequently, distance themselves from the principles of political Islam. Conversely, groups that insist on maintaining Islamic principles position themselves as challengers of the Western-dominated global order.

Accordingly, religious positioning serves as a key analytical lens for assessing the degree to which movements, groups, and political parties are inclined toward the existing global order. From this perspective, maximalist groups aspire to an Islamic order at both domestic and international levels. Even when they do not actively pursue structural change, they articulate this aspiration at least at the theoretical level. Such groups are commonly described as revisionists.

Minimalist groups, by contrast, cannot be clearly classified as either Islamic or non-Islamic in their orientation toward the global order. Their emphasis on pragmatism, interests, and expediency suggests an inclination toward accommodation within the existing international structure in order to maximize benefits and minimize costs. As a result, they lack the political will to challenge or transform the current global system and are therefore characterized as conservatives.

With respect to political action, a notable discrepancy often exists between the official principles articulated by the Muslim Brotherhood and its actual behavior in practice. This divergence is particularly evident in the case of the Egyptian Muslim Brotherhood before and during its period in power. Consequently, a proper understanding of the Muslim Brotherhood requires prioritizing an assessment of its performance over its formal statements and declarations. In many cases, Brotherhood branches have either lacked opportunities to attain power (such as the Sururiyya in Saudi Arabia) or have refrained from seeking it (as in Qatar). Others have focused primarily on

intellectual and cultural activities (such as the Islamic Party of Afghanistan) or have operated informally and outside officially affiliated Brotherhood parties (as in the United Arab Emirates). Therefore, in analyzing the Muslim Brotherhood, priority should be given to official political activity; where such activity is absent, greater attention should be paid to ideological foundations, statements, and informal political behavior.

4. Conclusion and Suggestions

The diversity of interpretations, ideological foundations, and political strategies—combined with the distinct political, social, and cultural contexts of host countries—has led to the emergence of multiple and heterogeneous branches of the Muslim Brotherhood across the Islamic world. This plurality has prevented the movement from articulating a single, coherent vision of a unified global order.

As a result, conservative branches of the Muslim Brotherhood have largely accepted the contemporary global order under American hegemony and have sought to secure U.S. approval, redefining Islam in minimalist terms and confining it primarily to the personal and private sphere. Most Brotherhood branches currently pursue accommodation within the U.S.-led international system, and there is little expectation that they will seek to fundamentally alter the global order. Correspondingly, the United States and Western powers have often supported these currents as a counterbalance to more radical Islamist movements.

In contrast, revisionist branches of the Muslim Brotherhood emphasize a return to the practices of the *salaf al-salih* (the pious ancestors) and advocate the revival of the Caliphate as the core symbol of Muslim identity. The Caliphate represents, for these groups, an attempt to reassert Muslim agency and confront a global order perceived as marginalizing Islamic identity. Through references to religious texts, this current seeks to reform existing conditions and construct an ideal order rooted in early Islamic traditions, viewing meaningful influence as contingent upon transforming the prevailing global structure.

However, contemporary manifestations of Salafism—particularly in groups such as ISIS and al-Qaeda—have failed to project a constructive image of Islam within the international system and have produced deeply destructive consequences. Similarly, the Muslim Brotherhood has thus far been unable to establish a political order grounded in its original revisionist vision. Although the Caliphate is viewed by these groups as a potential vehicle for restoring Islamic sovereignty and identity, this ideal has proven incompatible with contemporary political realities. Moreover, this approach faces two major obstacles: first, the domestic political conditions in the societies where these movements operate are largely unfavorable to such ambitions; second, the international system is unlikely to permit the rise of such movements due to the significant political and security risks involved. Consequently, little optimism can be placed in the future success of these revisionist projects.

اخوان المسلمین و نظم جهانی: پراکندگی نظر و تفاوت در عمل

علی باقری دولت آبادی^۱ | مجتبی محبوب^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰

استناد: باقری دولت آبادی، علی و مجتبی، مجتبی. (۱۴۰۴). اخوان المسلمین و نظم جهانی: پراکندگی نظر و تفاوت در عمل. بحران پژوهی جهان اسلام، ۱۲ (۳)، ۱۹۸-۲۲۶.

DOI: 10.27834/CSIW.2502.1514.3.38.1

چکیده

از زمان تشکیل جنبش اخوان المسلمین بعنوان گروهی اسلامگرا، بیش از هفتاد سال می‌گذرد. درباره نوع نظام سیاسی مطلوب این گروه و تجربه‌های عملی قدرت گرفتن آن در منطقه پژوهش‌های متعددی انجام شده است؛ اما اینکه این گروه در بعد جهانی چگونه می‌اندیشد و بدنبال چیست؟ ضعف و خلاء پژوهشی وجود دارد. بنابراین پرسش اصلی مقاله پیش‌رو این است که نظم مطلوب جهانی مورد نظر اخوان المسلمین چیست و شاخه‌های مختلف اخوان المسلمین در این خصوص چگونه می‌اندیشند؟ فرضیه پژوهش بیان می‌کند که با توجه به قرائت‌های مختلف موجود در اخوان المسلمین، نمی‌توان نظم جهانی واحدی را برای آن‌ها متصور شد. برای آزمون فرضیه و پاسخ به سؤال پژوهش از روش کیفی از نوع مقایسه‌ای استفاده گردید. یافته‌های پژوهش نشان دادند اخوان المسلمین را برحسب دو شاخص میزان کنش سیاسی و نوع نگاه به نظم جهانی به دو گروه می‌توان تقسیم‌بندی کرد. طبق معیار اول به کنشگران و منفعلان و طبق معیار دوم به محافظه‌کاران و تجدیدنظرطلبان. تجدیدنظرطلبان به تغییر شاکله قدرت در جهان می‌اندیشند و محوریت نظم مطلوب را متوجه نظام خلافت کرده می‌کنند؛ البته بعضی از شعبات در سازوکارهای آن ایده‌هایی برگرفته از اندیشه‌های نوین همچون نهادگرایی و دموکراسی را وارد نظم مورد نظر خویش می‌سازند. در نقطه مقابل، محافظه‌کاران ضمن پذیرش نظم جهانی کنونی و غیرممکن دانستن یا هزینه بر بودن تغییر آن، تلاش می‌نمایند تا منافع و اهداف سیاسی خود را از بطن ساختار کنونی جهان بدست آورند.

واژگان کلیدی: اخوان المسلمین، نظم جهانی، نظام بین‌الملل، اسلام سیاسی، جهان اسلام، غرب، خلافت‌گرایی

^۱. عضو هیات علمی گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران. Iranabagheri@yu.ac.ir

^۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. Mjb13671367@gmail.com

مقدمه

یکی از مباحث داغ و بحث‌برانگیز روابط بین‌الملل آینده نظام جهانی است. نظم بین‌المللی بر اساس ماهیت، گستره، سرشت و نوع بازیگران تعیین می‌شود. به گونه‌ای که اگر دولتها تنها بازیگران بین‌المللی باشند، که نظام بین‌الملل را شکل داده‌اند، نظم نیز به صورت «بین‌المللی» تعریف می‌شود؛ اما اگر بازیگران بین‌المللی اعم از «دولتی و غیر دولتی» باشند، که نظام جهانی را تشکیل داده‌اند، نظم نیز ماهیت جهانی به خود می‌گیرد. واحدها و کارگزاران نظم جهانی، برخلاف نظم بین‌المللی تنها به ملت-دولتها محدود و منحصر نمی‌شوند؛ بلکه گروه‌های اجتماعی و جوامع مختلف انسانی مانند اقوام، ملت‌ها، کشورها، امپراطوری‌ها و تمدن‌ها می‌توانند، واحدها و کارگزاران یک نظم جهانی باشند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۸: ۱۲۴) (Dehghani Firoozabadi, 2019: 124). مقصود از نظم در اینجا، رویکردی تلفیقی از «الگو» و «دستیابی به هدف» است (Mackinaly, 2001: 87). به عبارت دیگر، نظم جهانی را می‌توان سیستم، بستر، چارچوب و شرایطی دانست که دارای الزامات، آموزه‌ها، قواعد و توصیه‌هایی است و مدعی حفظ صلح، ثبات، امنیت و رفاه در مقیاس جهانی است و بازیگران اعم از دولتی و غیردولتی در چارچوب آن رفتار می‌کنند. بنابراین؛ می‌توان با توجه به رویکرد نوشتار حاضر، نظم بین‌المللی یا جهانی را به صورت الگوی پایداری از ترتیبات اجتماعی هدفمند در سطح جهانی یا بین‌المللی تعریف کرد. حال با در نظر گرفتن تاثیر روزافزون بازیگران فراملی و فرو ملی در روابط جهانی و نوع نگاه به نظم جهانی بطور خاص؛ دوران پیش‌رو می‌تواند آستان بسیاری از حوادث و اتفاقات باشد که در این بستر کشورها و حتی واحدهای کوچک‌تری که تا پیش از این سهم کمی از قدرت داشته‌اند قدرت نقش‌آفرینی پیدا نمایند. رهبر معظم انقلاب، در این خصوص اشاره می‌کند: «امروز دنیا در آستانه‌ی یک نظم جدید است... خب اگر فرض کنیم، این حدس ما حدس درستی باشد، و دنیا در آستانه‌ی یک نظم جدید باشد، آن وقت همه‌ی کشورها از جمله کشور ایران اسلامی ما وظیفه دارد، جوری در این نظم جدید حضور سخت‌افزاری و نرم‌افزاری پیدا کند که بتواند منافع کشور، امنیت کشور را و ملت را تامین کند. در حاشیه نماند، عقب نماند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۲/۶) (Ayatollah Khamenei, 2022/4/26).

یکی از این بازیگران غیردولتی که تلاش می‌نماید نظم مطلوب منطقه‌ای و جهانی خود را شکل دهد، اخوان المسلمین است. جنبشی که از مصر تا ترکیه و کشورهای عربی مختلف گسترده شده است. اندیشه سیاسی اخوان بدلیل دارا بودن اهداف جهانی همانند مبارزه با استعمار و بیگانه‌ستیزی، تلاش در جهت وحدت آحاد مسلمین، مبارزه با صهیونیست و آزادسازی فلسطین و آزادی ذهن و فکر مسلمین از نفوذ غرب و خلافت‌گرایی اخوان المسلمین نقش موثری در

شکل‌دهی افکار جهان اسلام دارد. علی‌رغم اینکه درخصوص ماهیت نظام سیاسی مطلوب از نگاه اخوان المسلمین پژوهش‌هایی انجام شده است؛ درباره نگاه این جنبش به نظم مطلوب جهانی پرسش‌ها و ابهامات همچنان باقی است و نیاز به پژوهش بیشتر وجود دارد. لذا سوال اصلی مقاله این است که نظم مطلوب جهانی مورد نظر اخوان المسلمین چیست و شاخه‌های مختلف اخوان المسلمین در این خصوص چگونه می‌اندیشند؟ فرضیه پژوهش بیان می‌کند که با توجه به قرائت‌های مختلف موجود در اخوان المسلمین نمی‌توان نظم جهانی واحدی را برای آنها متصور شد. برای پاسخ به سؤال پژوهش و آزمون فرضیه از روش کیفی از نوع مقایسه‌ای و شیوه گردآوری داده به صورت کتابخانه‌ای استفاده شده است.

۲- پیشینه پژوهش

درخصوص اندیشه سیاسی جریان اخوان المسلمین پژوهش‌های متعددی انجام شده است. در میان این آثار، سهم آنان که به رویکرد اخوان به نظام بین‌الملل پرداخته‌اند بسیار اندک است. محمدی کیا (۱۳۹۶)؛ (Mohammadi Kia, 2017) در رساله دکتری خود با عنوان «تقابل‌گرایی گروه‌های سلفی با نظام بین‌الملل بر پایه غیریت‌سازی» با تأکید بر سلفیون افراطی، انگاره‌ها و ایستارهای آنان را نسبت به نظام بین‌الملل بررسی کرده است. در این پژوهش تعارضات اخوان-المسلمین با نظام بین‌الملل کنونی برجسته گردیده، اما نظم مطلوب جهانی اخوان تشریح نشده است. حقیقی (۱۳۹۲)؛ (Haghighie, 2013) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به «بررسی تطبیقی اسلام سیاسی شیعه و اخوان المسلمین در ارتباط با نظام بین‌الملل» پرداخته است. نامبرده با مقایسه تجربه مصر و جمهوری اسلامی ایران، تقابل هر دو دیدگاه با نظام بین‌الملل را وجه مشترک آنها دانسته است؛ این درحالی است که بین دو دیدگاه فاصله اندیشه‌ای عمیقی وجود دارد و مقایسه آنها به نظر صحیح نمی‌رسد. همچنین بهروزی‌لک و پورعلی سرخه دیزج (۱۴۰۳)؛ (Behrouzi- & Sorkheh Diza, 2024) در مقاله «عوامل تهدیدکننده همگرایی جماعت دعوت و اصلاح با نظام جمهوری اسلامی» به بررسی اندیشه‌های جماعت دعوت و اصلاح در ادامه تفکرات جریان اخوان المسلمین پرداخته و مواضع اعلامی این گروه را در راستای همگرایی با جمهوری اسلامی ایران ارزیابی کرده‌اند.

در آثار نگاشته شده به زبان انگلیسی پژوهش روبین^۱ (۲۰۱۰)؛ (Rubin, 2010) به موضوع مقاله حاضر نزدیک است. او در بخش سوم کتاب «اخوان المسلمین مسلمان» به کنکاش نگرش اخوان اصیل حسن‌البناء به نظم جهانی، پرداخته است. عدم پرداختن به دیدگاه‌های جدید در

^۱ Barry Rubin

شعبات اخوان المسلمین از جمله نواقص این پژوهش محسوب می‌شود. کلمبو^۱ (۲۰۲۲)؛ (Colombo, 2022) در مقاله «گمشده در گذار: اخوان المسلمین در سال ۲۰۲۲» به تجربه قدرت گرفتن اخوان المسلمین پس از تحولات ۲۰۱۱ در مصر می‌پردازد. به اعتقاد نویسنده ناکامی اخوان المسلمین در گذار به یک حکومت دموکراتیک باعث شد که اولاً جنبش‌های اسلام‌گرای مشابه، برای جلوگیری از تکرار سرنوشت حزب آزادی و عدالت مصر، فاصله خود با ایدئولوژی و شبکه اخوان المسلمین را بیشتر کنند. ثانیاً، عربستان سعودی و امارات متحده عربی را تشویق کرد تا سیاست‌های ضد اخوان المسلمین خود را در داخل کشور و بقیه جهان عرب تشدید کنند. مقاله اگرچه اطلاعات سودمندی درباره تجربه حکمرانی اخوان در مصر در اختیار خواننده می‌گذارد اما در تحلیل دیدگاه‌های آنها در خصوص نظم مطلوب جهانی ناکام است.

فایفر^۲ (۲۰۲۴)؛ (Pfeifer, 2024) در کتاب «اسلام‌گراها و نظم جهانی» نشان می‌دهد که برخلاف تصور رایج که اسلام‌گراها بدنیاال برهم‌زدن نظم جهانی و ارزش‌های لیبرال هستند، تنها بخشی از گروه‌هایی که به عنوان «اسلام‌گرا» طبقه‌بندی می‌شوند، واقعاً با نظم جهانی مبارزه می‌کنند. این کتاب با تحلیل عمیق گفتمان‌های شکل گرفته توسط النهضه تونس و حزب‌الله لبنان نشان می‌دهد که مواضع اسلام‌گرایان در قبال نظم جهانی متضمن تعادل ظریفی بین مقاومت در برابر جنبه‌های خاصی از نظم تحت سلطه غرب و به رسمیت شناختن سایرین است.

عبدالرحیم^۳ (۲۰۱۰)؛ (Abdulrahim, 2010) با نگارش کتاب «الاخوان المسلمون من حسن البنا الی مهدی عاکف» با ترسیم تطور اندیشه و محیط عملکرد اخوان در داخلی فضای سیاسی و اجتماعی مصر، به موضع روابط جهانی اخوان پرداخته است. وی معتقد است هرچقدر از مبدا جنبش اخوان فاصله می‌گیریم، شاهد ضعف در فضای اندیشه و عملکرد اخوانیون هستیم. نویسنده فقط به کاهش جاه‌طلبی‌های اخوانیون در فضای جهانی اشاره می‌کند اما اینکه نظم مطلوب آنها چیست را توضیح نمی‌دهد.

فرمانیان (۱۳۹۴)؛ (Farmanian, 2015) در کتاب «درآمدی بر پراکندگی سلفی‌گری وهابیت در جهان» بر موضوع توزیع جغرافیای سلفی متمرکز شده است. او در این نوشتار به خوبی توانسته است، پراکندگی سلفیون که گروهی برآمده از دل اخوان المسلمین هستند را به شکلی مفید و مختصر بیان نماید. با اینحال این کتاب فاقد تحلیلی جامع، در باب نظم جهانی اخوان المسلمین است.

¹ Matteo Colombo

² Hanna Pfeifer

³ Abdulrahim

با توجه به توضیحات فوق، نوآوری نوشتار حاضر در تمرکز بر شعبات مختلف اخوان‌المسلمین و تشریح دیدگاه آنها در خصوص نظم جهانی مطلوب است. با توجه به اینکه ماهیت مقاله نظری و روش مورد استفاده مقایسه‌ای است، از چارچوب نظری هرمنوتیک کوئنتین اسکینر^۱ استفاده می‌شود.

۳- چارچوب نظری

در میان روش‌های هرمنوتیکی، یکی از مشهورترین و معتبرترین آن‌ها «هرمنوتیک روشی مؤلف-محور کوئنتین اسکینر» است. اسکینر استاد تاریخ اندیشه‌های سیاسی دانشگاه کمبریج و از پژوهش‌گران انگلیسی معاصر است (مرتضوی، ۱۳۸۳: ۱۳) (Mortazavi, 2004: 13) که حاصل پژوهش‌های وی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی، به‌ویژه در متدولوژی تاریخ ایده‌ها و اندیشه‌های سیاسی اهمیت بسیار دارد. هدف اصلی اسکینر از طرح هرمنوتیک روشی مؤلف‌محور این است که چگونه و بر اساس چه معیاری متن را باید تفسیر کرد؟ آیا متن یک موضوع (ابژه) خودکفای مستقل و خودمختار است؟ آیا مؤلف می‌تواند فراتر از زمان و مکان یا جدا از زمینه اجتماعی، تاریخی و زبانی خویش ببیند یا به تألیف متن یا اثر اقدام کند؟ آیا فهم انگیزه‌ها و نیت مؤلف متن امکان‌پذیر است و آیا اساساً می‌توان به قصد و نیت مؤلف متن پی برد و بدان دست یافت؟ (اسدی، ۱۴۰۰: ۴۲) (Asadi, 2021: 42). این سؤالات بنا به تصریح اسکینر ضرورتاً زمانی مطرح می‌شوند که مورخ یا پژوهشگر، با متن و اثری انسانی مواجه می‌شود و می‌خواهد آن را بفهمد، خواه این متن یا اثر، ادبی باشد و خواه فلسفی و خواه اخلاقی، دینی، یا تاریخ اندیشه‌های سیاسی باشد. به عبارت دیگر، مسأله اسکینر مسأله اصلی و آغازین هر پژوهشگر علوم انسانی است و پرداختن به این مسأله و بررسی توضیحات و دیدگاه‌های اسکینر درباره آن که به تکوین متدولوژی وی انجامیده است، می‌تواند روش مناسبی را برای انجام پژوهش‌های مربوط به علوم انسانی، به‌ویژه پژوهش‌های مربوط به تاریخ اندیشه‌های سیاسی فراهم آورد (مرتضوی، ۱۳۸۵: ۱۵۸-۱۵۷) (Mortazavi, 2006: 157-158).

بنا به تصریح اسکینر، نسبت به مسأله اساسی فوق و سؤالات مرتبط با آن، دو رهیافت متعارف یا دو روش‌شناسی رایج ولی متفاوت ارائه شده است: یکی «روش‌شناسی قرائت متنی^۲» است که بر خودمختاری ذاتی متن^۳ به عنوان تنها کلید ضروری برای فهم معنای آن تأکید دارد و هر گونه تلاش برای بازسازی زمینه اجتماعی را به عنوان تلاشی بیهوده کنار می‌گذارد. دیگری

¹ Quentin Skinner

² Methodology Of Textual Reading

³ The Autonomy Of The Text Itself

«روش‌شناسی قرائت زمینه‌ای^۱ است که زمینه را تعیین‌کننده معنای متن می‌داند و لذا فهم معنای هر متن را منوط به فهم زمینه‌های فکری، اجتماعی، دینی، سیاسی و اقتصادی آن متن می‌کند. اما اسکینر روش‌شناسی قرائت متنی و زمینه‌ای را برای فهم متون ناکافی می‌داند و معتقد است که هیچ کدام از آن‌ها به تنهایی نمی‌تواند روشی کافی یا مناسب برای دستیابی به فهم درست یک اثر باشد (مرتضوی، ۱۳۸۸: ۲۸۷) (Mortazavi, 2009: 287). زیرا به زعم وی، مطالعه متن به تنهایی و بررسی صرف زمینه‌های شکل‌گیری آن، برای فهم آن‌ها ناقص‌اند و باید به عوامل دیگری از جمله قصد و نیت نیز توجه شود. لذا اسکینر بر این باور است که برای فهم یک ایده یا اندیشه باید به سراغ قصد و نیت مؤلف یا اندیشمند رفت (روشن و شفیعی سیف‌آبادی، ۱۳۹۰: ۲۳) (Roshan & Shafiee Seyfabadi, 2011: 23). چراکه از نظر اسکینر متن تجسم یک عمل ارتباطی قصد شده در یک فضای تاریخی و فکری - ایدئولوژیک خاص است. هر جمله متضمن نیت خاصی درباره‌ی مورد یا موقعیت خاص و معطوف به حل مشکلی خاص است. به عبارت دیگر، در حیطه‌ی فلسفه و اندیشه، هیچ مشکل یا مسأله‌ی دائمی و عام و هیچ پاسخ دائمی و فرازمانی نداریم. از این رو برای درک نیت مؤلف علاوه بر شناخت زبان، مفاهیم و معانی، شناخت زمینه‌های تاریخی، اجتماعی و فکری - ایدئولوژیک حاکم بر زمانه وی نیز لازم است (روشن، ۱۳۸۷: ۱۲-۱۱) (Roshan, 2008: 11-12). لذا مقاله حاضر در عین توجه به زمینه‌های تاریخی، اجتماعی و فکری - ایدئولوژیک اخوان المسلمین که شرایط متفاوتی را برای شعبات مختلف این جریان فکری در کشورهای اسلامی فراهم کرده است، به اندیشه‌های متفکران اخوان المسلمین و تفسیری که از نظم جهانی مطلوب دارند نیز می‌پردازد.

۴- شاخه‌ها و شعبات اخوان المسلمین

برای ایجاد درک درست از شعبات اخوان المسلمین و همچنین در راستای نسبت‌سنجی دینی و قضاوت در باب کنش سیاسی آنان، می‌توان بر دو معیار «میزان انتظار از دین» و «نحوه و نوع عملکرد آنان» تکیه نمود. از این منظر، براساس این دو مولفه، اخوانیون به سه دسته «حداکثرگرا» (در اعتقاد و رفتار)، «حداقل‌گرای سیاسی» (حداکثرگرا در اعتقاد و عمل‌گرایی (پروگماتیسم) در رفتار) و «حداقل‌گرای معرفتی» (تعریف دین در حوزه خصوصی) قابل تقسیم هستند. حداکثرگراها، ضمن پذیرش اصول اعتقادی و مبنایی دین مبین اسلام، آن را جامع نیز می‌دانند. بنابراین با اتکای بر اندیشه اسلامی، سعی در سامان ابعاد مختلف جامعه دارند و طبیعتاً برای طی

¹ Methodology Of Contextual Reading

کردن مسیر سعادت دنیوی و اخروی بشر در ابعاد فردی و اجتماعی آن، اسلام را کافی و بی‌نیاز از دیگر مکاتب و نحل می‌دانند.

حداقل‌گرایان سیاسی، علی‌رغم پذیرش اسلام و قبول موازین آن در کنش سیاسی، خود را پایبند چارچوب اسلام نمی‌دانند و این «منفعت» است که تعیین‌کننده نحوه عمل آنان می‌باشد. به عبارت دیگر، ضمن مرجعیت دادن به اسلام در امورات فردی و اجتماعی، اصل «سود محوری» را از معیارهای گزینش و عمل سیاسی خود دور نکرده، و در پی کسب بیشترین سود در معادلات سیاسی هستند. در واقع خود را بسته، تک بعدی و دگم نمی‌دانند و می‌کوشند در عین حفظ مبانی و اعتقادات اسلامی خود از فرصت‌های امروزی همچون «سکولاریزاسیون» یا «دموکراسی» استفاده کرده و نیازهای روز خود را رفع نمایند. پس باید گفت، این رویکرد به هماهنگی و سازگاری ساحات دینی با جنبه‌های مدرنیته و نقش کلیدی «خرد» باور دارد و رسالت خود را در دفاع از «امر مقدس» تعریف می‌کند (نبوی و ابراهیم‌نیا، ۱۳۹۳: ۲۹-۵۴) (Nabavi & Ebrahim Nia, 2014: 29-54).

گروه سوم یا حداقل‌گرایان معرفتی، معتقدند که باید کم‌ترین میزان توقع را از دین داشت. به اعتقاد آنها گرچه دین اسلام دارای خاتمیت است؛ ولی جامعیت آن برای عصر حاضر و تحولات پیش آمده در دنیای کنونی، کافی و وافی بنظر نمی‌رسد. لذا این به معنای آن است که پاسخگویی دین به تمام مشکلات و سوالات بشری، در حوزه اجتماعی و دخالت در امورات سیاسی و اقتصادی ممکن نیست و باید در عین احترام به دین در امور خصوصی، در فضای اجتماعی و عمومی پیرو اندیشه‌ها و مقتضیات روز بود (نبوی، ۱۳۹۰: ۱۱۳) (Nabavi, 2011: 113).

نکته حائز اهمیت، تفاوت سکولاریسم مد نظر اسلام‌گراها با سکولاریسم غربی است. تفاوت اول به میزان وابستگی به سکولاریسم برمی‌گردد. چراکه سکولاریسم دارای دو ساحت ذهنی (معرفتی) و عینی است. در ساحت ذهنی یا معرفتی، اصولاً هرگونه دین یا مسلکی طرد می‌شود و تنها «عقل و خرد» آدمی است که بعنوان مرجع شناخته می‌شود. این نوع از سکولاریسم، تاکنون در دول اسلامی پذیرفته نشده و در دنیای غرب صورت عملی به‌خود گرفته است. اما نوع عینی آن، یعنی «فرایند سکولاریزاسیون» و مشارکت آحاد جامعه در انتخابات، بر اساس حقوق مساوی و تضمین عدم دخالت نهادهای مذهبی و سیاسی در امورات یکدیگر در کشورهای اسلامی و مخصوصاً در نسل دوم و سوم اخوان المسلمین دارای سابقه و اهمیت خاص به‌خود بوده است. تاکید مداوم بر مرجعیت دین اسلام در این نوع از سکولاریسم به «سکولاریزاسیون شرقی» مشهور شده است (آجیلی و بیگی، ۱۳۹۶: ۲۱) (Ajili & Beygie, 2017: 21).

تفاوت دوم در نحوه اداره جامعه مبتنی بر اصول سکولاریسم است. در روش غربی علی‌رغم نفی دین در عرصه سیاست و اجتماع، وجود آن در زندگی فردی پذیرفته شده است. لذا وجود نهادهای دینی، امری مورد قبول می‌باشد. اما این نهادها باید خود را کاملاً ذیل حکومت و دولت تعریف کنند و هرگونه تخطی از آن، خلاف موازین سکولاریسم تعبیر و تفسیر می‌گردد. اما در نوع شرقی آن، ضمن قبول جدایی دین از سیاست، هیچ‌گاه حاضر به تخفیف دین در عرصه کنش نشده‌اند و علی‌رغم آنکه دین به نفع سیاست عقب‌نشینی کرده است، ولی حضور دین در ذیل دستگاه دولت همیشه خطری برای حکومت محسوب شده و هیچ‌گاه مدد مطلوب دولتمردان در تجربیات مصر یا تونس (پیش از انقلاب ۲۰۱۱) نبوده است. چراکه همیشه خطر خیزش اسلام‌گرایان در بدنه دولت و اجتماع وجود داشته است (Vidino, 2011: 9).

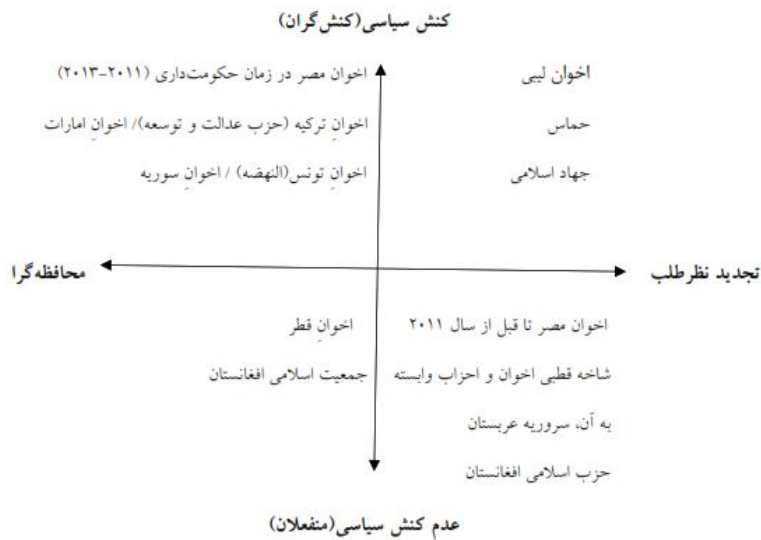
با مرور ساختار سیاسی نظام بین‌الملل و بر اساس دو مؤلفه بیان شده در بخش قبل، یعنی میزان توقع از دین در عرصه اعتقادی و قائل شدن توانایی برای اسلام در عرصه سیاسی و بخصوص حکومت‌داری؛ هر یک از شعبات اخوان‌المسلمین دیدگاهی خاص خود را نسبت به شاکله و نظم کنونی داراست و این مؤلفه‌ها می‌تواند نمایانگر نوع نگاه آنان به سامان سیاسی داخلی و در عین حال نظم جهانی باشد. چراکه هر گروه و حزبی که نگاه مثبتی به نظم داخلی و جهانی داشته باشد، اصولاً به موازین غربی و آمریکایی حاکم بر نظم نوین جهانی نزدیک‌تر شده و طبیعتاً از اصول اسلام سیاسی فاصله می‌گیرد و متقابلاً هر حزب و گروهی که بر اصول دینی و اسلامی خود پافشاری کند، گروه یا حزب سیاسی خود را مدافع اسلام و متضاد با نظم غربی کنونی در جهان معرفی می‌کند. بنابراین، می‌توان اصل مهم نسبت‌سنجی دینی را برای درک میزان تمایل گروه‌ها، جنبش‌ها و احزاب سیاسی به نظم جهانی کنونی دریافت و کلیت نگرش آنان به نظم مطلوب از منظر داشتن یا نداشتن مختصات اسلامی را سنجید. به عبارت دیگر، چنانکه در دسته حداکثرگرایان قرار بگیرند، به معنای آن است که نظمی اسلامی در داخل و خارج از کشور را تمنا می‌کنند و حتی اگر کشی در جهت تغییر نظم کنونی نداشته باشند؛ آن هدف را تنها در قاموس نظر ارائه می‌دهند (پدرام و طبائیان، ۱۳۹۲: ۲۵) (Pedram & Tabaeian, 2013: 25). این دسته از قائلین به اسلام سیاسی، در این نوشتار با اصطلاح «تجدید نظرطلبان» شناخته می‌شوند.

حداقل‌گرایان نیز گرچه بطور قطع نمی‌توان از تمایل اسلامی یا غیر اسلامی آنان در باب نظم جهانی سخن گفت ولی می‌شود این نکته را دریافت که با رعایت اصل عمل‌گرایی و پیگیری منفعت و مصلحت، تا حد ممکن با نظم جهانی برای افزایش فایده و کاهش هزینه‌دسماز می‌شوند. لذا، اراده‌ای برای تغییر شمایل کنونی جهانی ندارند. از این رو به «محافظه‌کاران» شهرت یافته‌اند. در مولفه میزان کنش سیاسی آنچه در بیان اعلامی مبانی اخوانی بیان می‌شود و آنچه که در شرایط

اجرائی و عملیاتی صورت می‌گیرد، دو گونه متفاوت و متغیر دیده می‌شود. نمود عالی آن را در اخوانِ مادر، در زمان قدرت‌گیری، و قبل از آن می‌توان مشاهده کرد. لذا مسیر اصلی این نوشتار بر کنش سیاسی عملی و بعضاً رسمی آنان است.

حال با توجه به دو شاخص؛ میزان کنش سیاسی و نوع نگاه به نظم موجود، می‌توانیم به یک دسته‌بندی به‌منظور تقسیم شعبات متعدد اخوانی برسیم. در باب لحاظ کردن کنش سیاسی در این تقسیم‌بندی باید گفت اصولاً تجربیات دولت محمد مرسی، النهضه و... گویای دو عملکرد و هدف متفاوت است. علی‌رغم ذات تجدیدنظرطلبانه اخوان المسلمین، آنان رو به محافظه‌کاری و حتی بازتعریف هویت خود همچون نمونه النهضه در تونس آورده‌اند (الشاوی، ۱۳۷۷: ۲۸) (Al-Shawi, 1998: 28). بنابراین برای درک صحیح از اخوان، تا حد امکان بایستی «عملکرد» آنان را سنجید و نه «اعلان» و «بیان» آنها را. اما همچنان که می‌دانیم، بسیاری از شعبات اخوانی بخت تجربه قدرت را نداشته‌اند (مانند سروریه عربستان) و یا تمایلی به داشتن قدرت نداشته‌اند (مانند اخوان در قطر). پس یا بر زمینه‌های فکری و فرهنگی متمرکز شده‌اند (همچون حزب اسلامی افغانستان) و یا به صورت فردی و خارج از حزب وابسته به اخوان (همچون در امارات) به فعالیت مشغول شده‌اند. لذا بهتر است، اصل فعالیت رسمی در اولویت قرار گیرد و در صورت فقدان آن به مبانی و بیانات و اعمال سیاسی غیر رسمی آن شاخه مراجعه شود.

بنابراین، با ترکیب این دو شاخصه، چهار دسته حاصل می‌گردد. دسته اول کنش‌گران تجدیدنظرطلب هستند. دسته بعدی را کنشگرانِ محافظه‌کار تشکیل می‌دهند. دو دسته آخر شامل گروه‌های تجدیدنظرطلب و محافظه‌کار می‌شود که در انجام کنش رسمی و یا کنش غیررسمی مؤثر ناکام بوده و لذا باید آنان را در عرصه مبانی اعلامی و بیانات عمومی قضاوت و تحلیل نمود. این چهار دسته، مبنای تقسیم‌بندی ما تا پایان نوشتار می‌باشد.

۵- نگاه شعبات اخوان المسلمین به نظم مطلوب جهانی

۵-۱- کنشگران تجدیدنظرطلب

این دسته، معرف آن گروه از اخوانیون هستند، که در عین داشتن مبانی مخالف با نظم کنونی، در تلاش و کنش عملی (رسمی و یا غیر رسمی) در جهت برچیدن نظم فعلی، و سامان نظم مطلوب خود می‌باشند. این گروه‌ها، در نوشتار حاضر شامل «جنبش مقاومت اسلامی» در فلسطین و «الاخوان المسلمون الیبیه» در لیبی می‌باشد. این گروه‌ها دارای اشتراکات خاصی هستند که، در ادامه به آن می‌پردازیم. مشخصه اصلی جماعت اخوان لیبی، میانه‌روی و تاکید همیشگی آنان بر مباحثات با حکومت مستقر است. این حزب سیاسی بدلیل همکاری‌های پیشینی با حکومت منفور معمر قذافی و کنش‌های افراطی که به نام این حزب انجام می‌شد، هیچ‌گاه محبوبیت اخوان مصر را تکرار نکرد و همچون کشتار زندان بوسلیم، مداوماً در زیر فشار حکومت قرار داشت. این فشارها بعد از سقوط معمر قذافی، برطرف شد و حزب «عدالت و سازندگی» بعنوان بازوی سیاسی اخوان لیبی تاسیس شد. بدلیل ضعف ساختاری و عدم توانایی برای پاسخگویی به مشکلات و ویژگی‌های خاص جمعیتی در لیبی این حزب نتوانست نفوذ مورد انتظار را داشته باشد. وجهه ویژه این حزب در مبارزه دائمی سیاسی و پارلمانی برای برقراری حکومت یکپارچه اسلامی و خلع سیاسی مخالفان و معتقدین به لیبرالیسم و سکولاریسم بود و رفتار آنان در اسلامی‌سازی ارکان حکومتی لیبی، در مدت کوتاه قدرت‌گیری قابل مشاهده است. چنانکه تا زمان در مصدر قدرت بودن تلاش کردند از طرق سیاسی و بعد از آن از هرگونه مسیری فضای کشور را از دست غرب‌گرایان آزاد کنند و تا

آنجا مقاومت کردند که نوعی از حاکمیت دوگانه (مجلس غرب گرا و دولت اسلام گرا) در این کشور به وجود آمد (نبوی و فاتحی، ۱۳۹۲: ۱۵۱-۱۷۵) (Nabavi & Fatehi, 2013: 151-157).

جنبش مقاومت اسلامی (حماس) و جهاد اسلامی بعنوان دو شعبه شاخص و فعال در سرزمین های اشغالی، گرچه هدف واحدی را دنبال می کند ولی در رویکرد تفاوت هایی با یکدیگر دارند. در تعیین هم پیمانان شان نیز کاملا هم نظر و هم مسیر نیستند. حماس با توجه به آنکه فعالیت خود را در مصر و تحت تاثیر رویکرد اخوانی آغاز کرد، تاکید ویژه ای بر فعالیت های فرهنگی و تبلیغی دارد و تلاش می کند همانند اخوان مصر بیشتر از رویکرد تبلیغی و فکری در برابر اشغال گران استفاده کند. لذا در بیانات آنان تشبیه سرزمین فلسطین به یک زمین وقف، و یا مرکزیت دادن به فلسطین در داخل سه حلقه مردم فلسطین، جهان عرب و جهان اسلام؛ همواره وجود داشته است و تلاش دارد با متحد ساختن مسلمین علیه قوای اسرائیلی بایستد (صادقی زاده، ۱۳۸۶: ۶۶-۴۳) (Sadeghizadeh, 2007: 43-66). ولی تجربه ناموفق تلاش فکری و تبلیغی علیه صهیونیست ها آنان را بر آن داشت تا توجه بیشتری به امر مبارزه مسلحانه داشته باشند. انجام عملیات طوفان الاقصی در ۷ اکتبر ۲۰۲۳ نمود بارز این مشی جدید است. البته شایان توجه است هدف آنان محدود به خارج ساختن غاصبان نیست، و برای آینده کشور و همچنین آینده جهان برنامه خود را دارند. آنها تلاش می کنند در داخل از حکومتی دموکراتیک و آزاد بهره ببرند و در رویکرد بین المللی حکومتی واحد در جهان اسلام را پیگیری کنند.

جنبش جهاد اسلامی نیز همچنان که از نامش برمی آید، از ابتدای دهه ۸۰ میلادی رویکرد مبارزاتی و مسلحانه را در برابر اسرائیلی ها برگزید و با توجه به اینکه تحت تاثیر انقلاب اسلامی ایران است، توانسته روابط مطلوبی با جبهه مقاومت برقرار کرده و جبهه ای منطقه ای با تکیه بر اسلحه، علیه اسرائیل برپا کند. این جنبش، اصل وطن پرستی را با مبانی اسلامی درهم آمیخته و با شعار اسلام، جهاد و وطن سعی در همگرایی بیشتر طیف های مختلف فلسطینیان دارد (عبدالله، ۱۳۷۹: ۱۴) (Abdullah, 2000: 14). آنان حداقل به دو علت نظام بین الملل فعلی را مطلوب خویش نمی دانند. در مورد علت اول باید گفت، تروریست خواندن و اعمال تحریم های شدید از سوی آمریکا و اتحادیه اروپا و همراهی دیگر کشورهای هم پیمان همچون کانادا، ژاپن، استرالیا، بریتانیا و بی پاسخ ماندن تلاش های جنبش برای رفع تحریم ها، شعله مبارزه با غرب را برافروخته تر کرده است. علت دوم به هدف اصلی جهاد و حماس یعنی نابودی اسرائیل برمی گردد. بنابراین نباید هدف این دو گروه مقاومت را تنها قائل به مبارزه با اسرائیل دانست، بلکه باید آن را در ابعاد بزرگ تری درک و تفسیر نمود.

در مجموع می‌توان نکات اشتراک کنشگران تجدیدنظرطلب را در هفت مورد خلاصه کرد:

- ۱- رد سیاست تدریجی؛ اصولاً حماس بعد از دهه هشتاد، نه تنها استراتژی خود را بر مبارزه مسلحانه متمرکز کرد، بلکه تاثیر ژرفی بر کنش اخوانِ مادر در مصر گذاشت و آنان را متوجه اهمیت مبارزه مسلحانه کرد و با صبر و تحمل بسیار، سعی نمود اندیشه و تفکر مسلمین و حتی غیرمسلمین را متوجه ضرورت تغییر و اصلاح اوضاع کنونی نماید (پورحسن، ۱۳۹۲: ۱۴)
- (Pourhasan, 2013: 14). ۲- وحدت‌گرایی؛ این اصل بطور متفاوتی در جهان اسلام بطور عام، و شاخه‌های مختلف اخوانی بطور خاص دنبال می‌شود و هر یک ساز و کار متفاوتی را برای نظم‌جایی در نظر دارند. به گونه‌ای که برخی عناصر غربی همچون دموکراسی و توسعه سیاسی را مد نظر قرار داده (همچون حماس) و گروهی (مانند اخوان لیبی) بر اسلام اصیل و سلفی در حوزه سیاسی تاکید دارند. ۳- طرد نظم‌های غیر اسلامی؛ از منظر اسلام اخوانی در قرائت تجدیدنظرطلبانه آن، به واسطه وجود ظلم و غیرعادلانه بودن نظم حاضر؛ هرگونه نظم که این دو مشخصه مبنایی را داشته باشد، مردود و شایستگی لازم برای تبعیت از آن، از طرف مسلمین را دارا نیست. لذا باید دانست، مدافعان وضع موجود (عربستان و امارات) نیز نیک می‌دانند، چنانچه کنشگران تجدیدنظرطلب اخوانی، قدرت را بدست آورد در غیرت‌سازی خود از نظم کنونی کوشا خواهند بود. ۴- نظم جهانی مبتنی بر عدالت و معنویت؛ چنین نظمی هم منجر به نفی و از بین رفتن انگاره‌های ظالمانه، استکبار و استثمار و برتری‌طلبی در عرصه بین‌المللی می‌شود و هم حقوق مشروع بازیگران این حوزه اعم از دولتی و غیردولتی و نیز حقوق ملت‌ها و نیازهای بشریت، به صورت عادلانه را استیفا می‌کند (خدوری، ۱۳۷۴: ۱۵) (Khadouri, 1995:15). ۵- امت‌گرایی؛ امت‌گرایی در بین تجدیدنظرطلبان را، باید از دو منظر نگریست: در نگاه اول، امت نشانه و نمادی است از هویت و همگرایی مسلمین، در برابر اغیار که جمیع عناصر هویتی مسلمانان را در خود دارد. در منظری دیگر، این اصل در عصر حاضر و با توجه به استیلای غرب و ارائه ساختار دولت-ملت، دچار انکار از طرف جبهه غرب، و تعافل از طرف مسلمین گردیده است. ۶- نظم جهانی مبتنی بر همکاری، احترام و برابری؛ تجدیدنظرطلبان در پی نظمی هستند که در عین استقرار بتواند با اعمال قدرت بر مناطق مختلف جهان، برابری و احترام متقابل دولت-ملت‌ها را به ارمغان آورد.
- ۷- مبارزه دائمی با مخالفان؛ زمانی که به تاریخ کنشگری حماس و اخوان لیبی نگاه می‌کنیم، مبارزه همیشگی آنان با مخالفانشان، از طرق سیاسی و حتی نظامی به وضوح قابل مشاهده است. درحالی‌که حماس یکی از نمادهای مبارزه برای آزادسازی سرزمین‌های اشغالی است و آن را باید یکی از ستون‌های مستحکم فلسطینیان در برابر اسرائیلی‌ها دانست؛ در لیبی، قدرت‌گیری اخوانیون

فضای این کشور را به سمت نزاع بین اسلام‌گرایان و غرب‌گرایان سوق داده و نوعی از حاکمیت دوگانه را در این کشور بوجود آورده است.

۵-۲- کنشگران محافظه کار

این دسته که گروه پرشماری از اخوانیون را به خود اختصاص داده است، شامل اخوان مصر در زمان حکومت‌داری (۲۰۱۱-۲۰۱۳)، اخوان ترکیه (حزب عدالت و توسعه)، اخوان تونس (النهضه)، اخوان امارات و اخوان المسلمین سوریه می‌شود. بدنه اصلی اخوان المسلمین - یعنی مبانی پی‌ریزی شده توسط حسن البنا - با نگاه حداکثری نسبت به دین، بطور مداوم سعی نمود عناصر غرب‌گرای داخلی و حرکت حکومت‌های غرب‌پرست را سد کرده و آنان را متوجه ظرفیت و توان بالای اسلام، در جهت رفع نواقص و مشکلات کشورهای اسلامی کند. اخوان المسلمین با اهداف گام به گام، همچون آزادی مصر از تمام مشکلات و مصائب، آزادی تمام سرزمین‌های جهان عرب و در نهایت تلاش برای اتحاد جهان اسلام؛ به خوبی نشان داده است، ساختار و شاکله فعلی را طرد و حداقل در اهداف خود بدنبال تغییرات اساسی در آن است. در انگاره ابتدایی و اصیل اخوان‌مادر این اندیشه وجود داشت که هرگونه تجاوز به سرزمین‌های اسلامی در حکم حمله به تمامیت خاک اسلام است. چراکه کل سرزمین‌های اسلامی واحد می‌باشد. در عین حال به حکم اسلام، هیچ قدرتی حق تعیین سرنوشت مسلمین را ندارد. این امر تنها باید به دست امت واحده اسلامی صورت پذیرد (حلبی، ۱۳۸۲: ۱۷) (Halabi, 2003: 17). حسن البنا اخوان را جنبشی در جهت اصلاح و بازسازی فکری و اجتماعی جامعه به‌عنوان نهضتی برای بازگشت به اسلام واقعی و استقرار کامل جامعه اسلامی می‌دانست و تاکید ایدئولوژیک اخوان المسلمین بر جهان‌شمولی اسلام است (خواججه‌سروی، ۱۳۹۰: ۱۶) (Khajesarvi, 2011: 16). در این زمینه عمر تلمسانی، اسلام را دارای یک سیستم کامل برای اداره همه ساحات زندگی بشر دانسته و این دین را دارای ظرفیت لازم برای تحت پوشش دادن و راهنمایی در همه عرصه‌های زندگی بشر می‌داند. او علت قدرت‌گیری جمعیت اسلامی اخوان را چنین تشریح می‌کند: «نخستین حلقه قدرت، مربوط به قدرت ایمان و اعتقاد است، دومین حلقه از وحدت و همدلی ناشی می‌شود و سومین حلقه، قدرت به سلاح و نیروی فیزیکی می‌باشد. اگر قدرت ایمان وجود نداشته باشد و مسلمین در افتراق و پراکندگی به سر برند، اتکا به سلاح می‌تواند به ویرانی و مصیبت بیانجامد... اگر اخوان دارای قدرتی شود، آن را برای خود نمی‌خواهد، و تلاش می‌کند در میان امت اسلامی کسی را بیابد تا بتواند این بار سنگین مسئولیت حکومت اسلامی را بر دوش او بگذارد و خود را برای سربازی او آماده مهیا سازد. تنها در صورت نیافتن آن شخص، برنامه خاص خود را عملی می‌سازد» (عطایی و قاسمی، ۱۳۹۳: ۲۴) (Ataei & Ghasemi, 2014: 24). این سخنان مرشد عام اخوان نیز، در عین

عیان ساختن جایگاه وحدت و امت در انگاره اخوانی، پیوند ناگسستنی اسلام و حکومت را به وضوح عیان می‌سازد. این اندیشه و خوانش از اسلام، که در دسته بندی این نوشتار در دسته منفعلین تجدیدنظرطلب قرار می‌گیرد؛ تا روی کار آمدن اخوان المسلمین در سال ۲۰۱۱ پابرجا بود؛ ولی پس از آن، باتوجه به شرایط حاکم بر مصر؛ حکومت اخوانی با چرخشی اساسی در مبانی، وارد عملکرد سیاسی متفاوتی از مبانی اعلامی خود شد. محمد مرسی، نه تنها دست از آرمان‌های اخوانی برداشت بلکه با اتخاذ رویه غربگرایی عملاً اندیشه و مبانی غربی را برای آینده دولت و ملت مصر مناسب‌تر دید. او به صورت مداوم سعی کرد نظر و حمایت غرب را حتی به قیمت پذیرش اسرائیل و سکوت در برابر تظاهرات اسلامی در بحرین و اتفاقات سوریه بدست آورد (پورحسن، ۱۳۹۲: ۵۵) (Pourhasan, 2013: 55). لذا در باب نسبت‌سنجی اندیشه‌ای و عملکردی اخوان المسلمین در مصر باید گفت، در زمینه اندیشه، اخوان بی‌شک اسلامی و معتقد به اسلام حداکثری است؛ ولی تجربه کوتاه حکومت‌داری آنان نشان داد، در صحنه عمل آنان سکولار و دنباله‌رو اندیشه غربی هستند. تجربه‌ای که توسط حزب اخوانی النهضه دوباره تکرار شد. این حزب تحت زعامت راشد الغنوشی برای بقا در صحنه سیاسی تونس از بسیاری از مبانی اسلام خویش دست شست و بسیاری از موازین غربی را پذیرا گشت. در ترکیه نیز، حزب عدالت و توسعه برای حفظ حیات خود و جلب حمایت‌های خارجی بخصوص آمریکا و اتحادیه اروپا، گام به گام به اندیشه‌های غربی نزدیک شد و اصل «منفعت» را بر اصل «اسلام سیاسی» ترجیح داد. این تغییر رویکرد تدریجی، تا آنجا پیش رفت که نه تنها سکولاریسم پذیرفته شد و نئولیبرالیسم در اقتصاد جاری و ساری گشت، بلکه ارتباطات ترکیه و اسرائیل - که از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۲ سرد گشته بود - با حضور رسمی رئیس‌جمهور اسرائیل در ترکیه و استقبال اردوغان مجدد گرم شد (قاسمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۴۹-۵۶) (Ghasemi et al., 2022: 49-56). این سفر که با دعوت رسمی حزب عدالت و توسعه صورت گرفته بود، توسط اردوغان «سفری تاریخی» لقب گرفت (Aljazeera Agency, 2022).

در نمونه عملیاتی و مبارزاتی آن، اخوان سوریه پس از تحولات ۲۰۱۱، با چرخش از نظرات عملگرایانه و در ساختار مصطفی السباعی، جای خود را به رادیکالیسم نسل جدید اخوان المسلمین داد و آنان بعنوان یکی از مهم‌ترین مخالفان دولت اسد وارد صحنه شدند. آنان با اتخاذ شدیدترین مواضع نسبت به حکومت مستقر و متحدانش، تمام همّت خود را بر مبارزه با بشار اسد با حمایت‌های عربستان، ترکیه و قطر گذاشتند (دوستی، ۱۳۹۱: ۴۱) (Dousti, 2012: 41). در مجموع جنبش جدید اخوان سوریه با نگاه حداکثری به اسلام و کنش سخت نظامی با توجه به شرایط بغرنج امنیتی و سیاسی در سوریه، گرایش به سمت رادیکالیسم و همپیمانی با تمام گروه‌های

مخالف دولت اسد را انتخاب نمود (باقری دولت‌آبادی و دیگران، ۱۳۹۲: ۳۸) (Bagheri Dolatabadi et al., 2013: 38). انتخابی که در هشتم دسامبر ۲۰۲۴ به ثمر نشست و دولت بشار اسد توسط گروه‌های مخالف به رهبری هیئت تحریرشام و با حمایت کشورهای مذکور، ساقط شد و هم‌کنون توسط محمد البشیر که از جمله طرفداران اخوان المسلمین است، انتقال قدرت در حال انجام است. باید توجه داشت با لحاظ کردن چند نکته، می‌توان مدعی شد آنان نیز علی‌رغم کنش سیاسی تند و مبارزاتی، در دسته محافظه‌کاران قرار می‌گیرند. نکته اول به ریشه‌های میانه‌رو و آرام اخوان در زمان تاسیس، بدست السباعی برمی‌گردد. اصولاً رهبر اخوانیون با ترکیب اسلام و سوسیالیسم سعی داشت، مشکلاتی که در خاک سوریه ریشه دوانده است را برطرف سازد. ولی بروز جنگ داخلی و حضور عناصر تندرو در دل این جنبش، مسیر مسالمت‌جویانه و آرام این نهضت را منحرف کرد. نکته بعدی در اصل هدف مبارزات نهفته است. زمانی که به هدف مبارزات اخوان سوریه نظر می‌افکنیم، اصولاً آنان در حال جهاد علیه دولت‌هایی هستند که خود را هم‌پیمان با غرب و اهدافش در منطقه نمی‌دانند (همچون حکومت‌های حافظ اسد و بشاراسد) و یا به بیان صریح‌تر اخوانیون مصری و اردنی، هیچ‌گاه نمودی از تمنای مبارزه با اسرائیل در بیان یا کنش اخوانیون سوریه دیده نمی‌شود. این سازش تا آنجا پیش رفته است که بسیاری از اخوانیون مصری و اردنی اعتقاد دارند اخوان المسلمین سوریه تحت حمایت‌های فکری و مالی اسرائیلی‌ها قرار دارد (توحیدی، ۱۳۹۲: ۳) (Tohidi, 2013: 3). ادعایی که با تصرف دمشق توسط معارضین سوریه و حملات گسترده اسرائیل به پایگاه‌های نظامی و زیرساختی سوریه و در عین حال تلاش معارضین برای ایجاد روابط دیپلماتیک با اسرائیلی‌ها بیش از پیش تقویت شده است. شعبات مذکور که اکثریتشان تجربه حکومت‌داری، شراکت و یا دخالت در آن را دارند دارای ویژگی‌های خاص خود هستند. این ویژگی‌ها عبارتند از: ۱- تلاش برای متحد ساختن تفکرات مختلف (تفکر التقاطی)؛ گرچه این ویژگی در ظاهر، گویای پذیرش تکثرگرایی در بین احزاب مسلمان است؛ ولی اصل نخستی که اخوانیون را بر آن داشت تا تن به پذیرش دیگر احزاب و تفکرات دهند، در تکاپوی آنان برای حضور یا بقای سیاسی خویش نهفته است. مثال بارز آن در حزب عدالت و توسعه قابل مشاهده است. ۲- پذیرش قواعد و هنجارهای ناشی از نظم جهانی مستقر؛ از همین منظر است که احزاب مشهور غرب‌گرا همچون حزب عدالت و توسعه ترکیه، گرچه از پذیرش اصول اولیه غربی یعنی لیبرالیسم و پلورالیسم آغاز به کار نمود؛ ولی در نهایت مجبور به همراهی بیشتر در کنش داخلی و خارجی با متحد غربی خود تا تایید اسرائیل و حتی آشکارسازی و یا حفظ این روابط با این رژیم اشغال‌گر و متحد نخست آمریکا در منطقه شد (Bagheri Dolatabadi & Rezaei, 2022: 114-146). ۳- اتخاذ رویکرد سیاسی؛ در واقع هنگامی

که احزاب اخوانی تن به موازین و مبانی غربی همچون پلورالیسم و تکثرگرایی سیاسی و فرهنگی دادند، لاجرم برای استیفای حقوق خود تنها به مبارزات سیاسی و نهادی اکتفا کردند. ۴- تغییر یا بازتعریف هویت و مبانی؛ در واقع حضور در فضای عملی و الزام به پاسخگویی در قبال وضعیت معیشت و روابط خارجی، شعبات ترکیه، تونس و دولت مرسی را از موضع اسلامی‌شان بطور تدریجی عقب راند و تا آنجا پیش برد که اقدام به بازتعریف هویت خود مبتنی بر شرایط موجود کردند. ۵- سرسپردگی به موازین غربی؛ گرچه در جوهر جنبش اخوان، شاهد مبارزه و ستیز علیه تفکرات غربی هستیم؛ اما احزاب اخوانی وقتی در تلاش برای جلب نظر مخالفان بودند، گام به گام به سمت اصول و مبانی غربی حرکت کردند. تجربه النهضه تونس با کناره‌گیری کردن از لفظ «جنبش» و تأکید بر اینکه یک حزب سیاسی است، و منافع ملی (تونس) را بر منافع جهانی (اسلام) ترجیح می‌دهد، نمونه‌ای قابل توجه در اینخصوص است.

۵-۳- منفعلان تجدیدنظرطلب

دومین دسته پر بسامد در بین اخوانیون را «منفعلان تجدیدنظرطلب» تشکیل می‌دهد که علاوه بر اخوان اصلاحی حس البنا - که ذکر آن آمد - نحله دیگر داخلی اخوان یعنی شاخه قطبی را شامل می‌شود. این گروه با اندیشه‌ی اسلامی و حداکثری خود سعی کرده مسیر سخت رسیدن به حکومت را با کمک گرفتن از قرائت شدید از جهاد به شکل رادیکال و افراطی طی کند. ثمرات آن را در پنج گروه و حزب سیاسی، یعنی سازمان آزادی‌بخش اسلامی، جماعت جهاد اسلامی، التکفیر و الهجره، جماعت اسلامی و حزب التحریر اسلامی می‌توان مشاهده کرد. قدر مطلق تمام گروه‌های مذکور، در رویکرد افراطی گونه آنان متأثر از عقاید سید قطب است. وضعیتی که آن را در سروریه عربستان با قرائت وهابی از اسلام با سنتزی از عقاید ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب در امور اعتقادی و عقاید سید قطب در حکومت‌داری شاهد هستیم (اسدی و دیگران، ۱۴۰۲: ۳۰) (Asadi et al., 2023: 30) و یا در نمونه افغانستان، «حزب اسلامی» با ریاست «گلبدین حکمتیار» و «یونس خالص» با قرائت تندی که از امر جهاد داشتند، هرگونه تلاش برای رسیدن به قدرت و حکومت را جایز شمرده، و از هیچ تلاشی چشم‌پوشی نکردند. شاخصه اصلی آنان ترسیم نظم تجدیدنظرطلبانه داخلی و جهانی، در قاموس نظر است که دارای ملاحظات و ویژگی‌های خاص به خود است. این ویژگی‌ها عبارتند از:

۱- مسئله تغییر و ثبات در نظم جهانی؛ اخوانیون در باب تغییر یا ثبات، سه شیوه عمل را برگزیده‌اند: الف) نفی برخی از انگاره‌ها با رویکردی تحولی و انقلابی، ب) نفی برخی از انگاره‌ها با رویکرد اصلاحی و تعلیمی، ج) تأیید و پذیرش برخی دیگر از انگاره‌های موجود. با درنظر گرفتن منطق موجود و نحوه عملکرد اخوانیون در دسته‌بندی‌های مذکور، اساساً مواجهه و برخورد

با این نظم حاضر، بر مبنای دو استراتژی سامان می‌یابد: الف. استراتژی قیام (جهاد و مبارزه) که در دسته‌های افراطی اخوانی اصالت بیشتری دارد (همچون سروریه عربستان). ب. استراتژی دعوت (تبلیغ، بیداری و آگاهی‌بخشی) که در بین اعتدالیون از اقبال بالاتری برخوردار است (همچون جریان اصلاحی اخوانِ مادر).

۲- استقرار نظم جهانی الهی، توحیدی و انسانی؛ در این شاکله در عین احترام و رعایت قوانین الهی و توجه به «نظم توحیدی»؛ به مباحث و نیازهای انسانی نیز توجه می‌شود که نمونه شایان آن در مبانی اولیه اخوان المسلمین که حسن البنا آن را نگاشت نقش پررنگی دارد.

۳- وحدت‌گرایی؛ بسیاری از نوشته‌ها و گفته‌های اخوانیون، با محوریت مؤسس آن یعنی حسن البنا احیای نظام خلافت را یکی از اهداف محوری و راهبردی به حساب می‌آورد. حسن البنا در «رساله التعالیم» تأسیس حکومت اسلامی، به شیوه خلافت و حول محور خلیفه را در شمار اساسی‌ترین اصل برنامه جمعیت می‌داند (مرادی، ۱۳۸۱: ۹۵) (Moradi, 2002: 95). از منظر اخوانی‌ها، خلافت بدلیل آنکه سمبل اتحاد مسلمین و مظهر ارتباط ملل مسلمان است و سرچشمه‌ای برای ابراز هویت و احساس مسلمانان به‌شمار می‌آید، دارای اهمیت است. لذا اندیشیدن به آن و تلاش برای رسیدن به این نظم مطلوب، بر هر مسلمانی واجب است (امری، ۱۳۸۳: ۱۳۶) (Omaraci, 2004: 136).

۴- زیست در حکومت‌های استبدادی؛ ویژگی مشترک دیگر این دسته، در تجربه آنان به زیست در حکومت‌های وابسته و استبدادی برمی‌گردد. اخوان از زمان تاسیس تا قریب به هشت دهه بعد از آن که به قدرت رسید، در فراز و نشیب‌های فراوان با دولت‌های مصر قرار داشت که وجه غالب آن دشمنی و عدم پذیرش جمعیت از طرف دولت‌های مستقر بود. سروریه در عربستان و یا حزب اسلامی در افغانستان نیز به همین شکل است. ولی برخلاف محافظه‌گرایان، مقاومت علیه فشارهای دولتی و حرکت برخلاف نظام بین‌الملل را علی‌رغم فشارهای خارجی دنبال کردند و از اصول و مبانی خود فاصله نگرفتند.

۵- اتخاذ رویکرد فکری-فرهنگی؛ تجربه زیست در حکومت‌های استبدادی باعث گردیده، فضای هرگونه کنش سیاسی برای اخوان المسلمین با هزینه‌های بسیار همراه باشد. لذا این گروه‌ها با فاصله گرفتن از کنش سیاسی، مجبور به اتخاذ رویکرد فکری-فرهنگی شده‌اند تا با مهیا کردن بستر فرهنگی و اجتماعی لازم، فضای مطلوب خویش را برای اثرگذاری فراهم آورند. برای نمونه، جریان اصلاحی که متأثر از بدنه اصلی اخوان است، با تأثیرات نرم خویش افکار را برای قدرت‌گیری اخوان بعد از هشتاد سال مهیا کرد (باقری دولت‌آبادی و عوض‌پور، ۱۴۰۱: ۱۰۵-۱۱۸) (Bagheri Dolatabadi & Avazpour, 2022: 105-118).

۵-۴- منفعلان محافظه کار

اخوانِ قطر و جمعیت اسلامی افغانستان دسته نهایی اخوانیون را شکل می دهند. «جمعیت اسلامی» با ریاست «برهان الله ربانی» و «احمد شاه مسعود» سعی نمود با منش معتدل خود، تمام نحل اسلامی را به وفاق برسانند و از این طریق اتحاد جمعیت اسلامی را تشکیل دهند. نمونه این مدل رفتاری (تلاش برای کنش سیاسی در چارچوب)، اخوان المسلمین قطر بود که توانست با جلب اعتماد دولت، مسیری مسالمت آمیز و همکاری جویانه را تجربه کند و یک اعتماد دو سویه را تدارک ببیند. در واقع اخوانی های قطری، با پرهیز از ایجاد تشکیلات سازمانی - یعنی آنچه که دولت های میزبان از آن هراس داشتند - و با برگزیدن رویکرد تربیتی و فرهنگی، این پیام را به حاکمان قطری دادند که هیچ طمعی نسبت به قدرت سیاسی در این کشور ندارند. متقابلاً حکومت نیز با آغوش باز آنان را پذیرفت و به سمت های کلیدی فرهنگی و آموزشی گمارد. در واقع قطر محلی مطلوب برای اندیشمندان مطرح و البته همسو با نظرات و اهداف حکام همچون یوسف القرضاوی بعنوان رهبر کم نظیر اخوان المسلمین شد. اما نکته اساسی در اندیشه قرضاوی، همگامی او با اندیشه های ارتجاعی منطقه است. این ویژگی وی باعث شده است نظرات او به سمت حمایت از وهابیت و اهداف توسعه طلبانه عربستان سعودی و همپیمانانش گرایش پیدا کند. برای مثال حمایت از بنی امیه، ضدیت شدید با شیعه، حمایت از معارضین سوری، تلاش برای تحقیر حزب الله و محور مقاومت، از او تصویر مطلوب برای شیوخ عرب ساخته است (حلبی، ۱۳۸۲: ۲۸۵) (Halabi, 2003: 285). آنان در عین اینکه کنش سیاسی رسمی ناشی از هسته متشکله اخوانی را نداشته اند، تمای تغییر نظم جهانی را نیز کنار گذاشته اند.

ویژگی های اساسی منفعلان محافظه کار بدین شرح است: ۱- مناسب نبودن شرایط برای رشد تفکرات نوین؛ برای نمونه زمانی که به بافت عقیدتی قطر نگاه می کنیم، حکومت آل ثانی با برگزیدن طریقت وهابیت در عین مهاجرت بزرگان اخوانی به قطر، عملاً جوشش مذهبی ویژه ای را به نمایش نگذاشته است. لذا تفکر یا اندیشه تغییر نظم موجود و یا پی ریزی مبانی برای رسیدن به نظم مطلوب، بدلیل عدم وجود تفکر جدید یا انقلابی به رکود و پیروی از تفکرات موجود دچار شده است. ۲- پذیرش نظم جهانی سودمحور؛ در واقع این گروه بجای آنکه در سرزمین های اسلامی بر مسائل اساسی همچون حفظ اتحاد اسلامی، حفظ ام القراء، تقویت اقتصادی مسلمانان و افزایش رفاه آنان تاکید کند به سمت ملی گرایی و اولویت یافتن منافع ملی بجای منافع امت اسلامی، حرکت کرده است. حمایت آشکار قرضاوی از تکفیری های سوری، فراخوان دادن برای نابودی حکومت بشار اسد و یا مجوس خواندن شیعیان، تأیید بنی امیه و اولویت ندانستن مبارزه با اسرائیل نمونه ای از این تفکرات است (قرضاوی، ۱۹۸۸: ۴۰۵) (Qardawi, 1988: 405). ۳-

سازشکاری با حکومت و تفکرات مخالف داخلی؛ اصولاً زمانی که اندیشه اخوانی وارد فضای قطر شد، بدلیل آن که بسترها و فرصت‌های لازم را برای نشو و نمای دینی بدست نیاورد رو به سوی حفظ و بسط قدرت خویش آورد و تلاش کرد از قافله قدرت عقب نماند. ۴- ارائه نظرات افراطی علیه مخالفان خارجی؛ در باب کنش خارجی مسائل جهادی و افراطی در تفکر این شاخه از اخوان جایگاه برجسته‌ای دارد. جمعیت اسلامی اخوان، بنا به اصول و مبانی اسلامی خویش، همواره با جریان چپ همچون مارکسیسم و کمونیسم، به مبارزه پرداخته است؛ ولی درخصوص غرب، گسترده‌گی حملات آنها همچون مبارزات علیه چپ‌گرایان نبوده است و هرچه به سمت نقد مبانی اقتصادی و سیاسی غرب پیش می‌رویم از تعداد داعیان آن کاسته می‌شود (خامه‌یار، ۱۳۹۰: ۸۱) (Khomeyar, 2011: 81). ۵- در آمیختن مبانی اسلامی با دیگر مکاتب؛ یوسف القرضاوی به بهانه کاریست اسلام در دنیای کنونی، ورود برخی از تفکرات سیاسی غربی را در حکمرانی اسلامی جایز دانست و آن را از جمله نمونه‌های انطباق قوانین ثابت شرعی با شرایط متغیر روز برشمرد (قرضاوی، ۱۳۷۹: ۸۶) (Qardawi, 2000: 86). این عامل باعث گردید روحیه انقلابی‌گری از اخوان قطر و افغان دور شده و رو به رکود و محافظه‌گرایی در جهت حفظ وحدت ملی آورد.

۶- نتیجه‌گیری

تنوع و تکثر آراء و برداشت‌های متفاوت از اصول و مبانی و شرایط خاص سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشورهای میزبان جنبش اخوان المسلمین، نتیجتاً روش‌ها و اهداف متمایزی را نیز حاصل نموده که به ظهور شعبات مختلف اخوان در جهان اسلام کمک کرده است. این تنوع شعبات باعث گردیده تا این گروه نتواند نظم جهانی واحدی را پیشنهاد دهد. در نتیجه اخوان محافظه‌کار با پذیرش نظم نوین جهانی در عصر سیادت آمریکا بر جهان، همّت خویش را صرف جلب رضایت این کشور نموده و با تعریف حداقلی از اسلام آن را در حوزه شخصی و خصوصی بازتعریف نموده است. آنچه اکنون از سوی اغلب شعبات اخوان المسلمین در حال پیگیری است پذیرش نظام جهانی آمریکایی است و نمی‌توان از این گروه‌ها انتظار تغییر نظم جهانی داشت. رویکرد آمریکا و غرب نیز حمایت از این جریان‌ها برای در اختیار گرفتن قدرت در مقابل شاخه‌های تندروتر آن است. در جهت مقابل اخوان تجدیدنظرطلب، ایده بازگشت‌گرایی به سلف صالح و در نتیجه، احیای نهاد خلافت به مثابه کانون هویت بخش مسلمین را پیشنهاد می‌دهد. خلافتی که در واقع می‌توان آن را نمادی از، کوشش برای خیزشی مجدد برای مقابله با دیگری مسلط شده و حاکمیت‌یافته (که حضور مسلمین را به محاق فرستاده است) دانست. این جریان با استفاده از کدهای قابل ارجاع به نص، در پی اصلاح شرایط کنونی و برساختن نظامی آرمانی منطبق با

سنت‌های سلف صالح است. آنها نهایتاً توان اثرگذاری، خود را مشروط به تغییر سامان و شاکله فعلی جهانی می‌دانند. واقعیت این است که سلفیت موجود که در بافت گروه‌های تکفیری داعش و القاعده خودنمایی می‌کند در ارائه تصویری مناسب از اسلام در نظام بین‌الملل ناکام مانده و آثار مخربی را در پی داشته و اخوان‌المسلمین نیز تاکنون در برافراشتن پرچم حکومتی منبعث از مبانی اصیل تجدیدنظرطلبانه خویش ناکام بوده است. اگرچه به باور آنان خلافت استعداد به سامان رساندن حضور سیاسی و احیای هویت اسلامی را در عرصه بین‌الملل دارد اما در عمل این باور با جهان معاصر تطبیق پیدا نکرده است. این اندیشه با دو مشکل دیگر نیز روبرو است: نخست اینکه شرایط سیاسی جوامعی که این شاخه‌ها در آن درحال فعالیت هستند مساعد پذیرش و همراهی با این اندیشه‌ها نیست. دوم اینکه؛ جامعه جهانی اجازه رشد و بالندگی را به این گروه‌ها نخواهد دارد؛ چراکه می‌تواند پیامدهای سیاسی-امنیتی جدی برای آن‌ها به همراه داشته باشد. بنابراین نمی‌توان امید و انتظاری به موفقیت این جریانات در آینده داشت. بدین ترتیب؛ به نظر نمی‌رسد هیچ یک از شاخه‌های اخوان‌المسلمین شانس برای تعریف نظم جهانی در آینده داشته باشد. نهایت تلاش و همت این جریان در آینده این خواهد بود که سهمی از قدرت یا کل آن را در داخل کشورهای میزبان بدست آورده و تعامل و سازش با نظم جهانی آمریکایی را در پیش گیرد. خواسته رهبران و حاکمان کشورهای اسلامی نیز این است که اخوان را از فعالیت‌های جهادی دور کرده و به امور فرهنگی و تبلیغی آن‌ها هم از نوع هم‌نوا با غرب و اسرائیل و ضدیت با شیعه سوق دهد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، مقاله پیش‌رو فاقد هر گونه تعارض منافع بوده است.

فهرست منابع

منابع فارسی

- آجیلی، هادی و بیگی، مهدی. (۱۳۹۶). *آسیب شناسی روابط جمهوری اسلامی ایران و جنبش اخوان‌المسلمین* (با تأکید بر اخوان‌المسلمین مصر). رساله دوره دکتری روابط بین‌الملل. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- اسدی، محمد حسن. (۱۴۰۰). *بررسی مقایسه‌ای خشونت و سوژه انقلابی در اندیشه مارکسیسم و پسامارکسیسم*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه یاسوج.
- اسدی، محمدحسن؛ سمیعی، علیرضا و باقری دولت‌آبادی، علی. (۱۴۰۲). عربستان سعودی؛ صورت‌بندی آنتاگونیستی امر سیاسی و گسترش خشونت سیاسی در بستر خیزش‌های مردمی خاورمیانه (۲۰۱۱ تا ۲۰۱۷).
- بحران پژوهی جهان اسلام، ۱۰(۲)، ۱۷-۴۷.
- امریایی، حمزه. (۱۳۸۳). *انقلاب اسلامی و جنبش‌های اسلامی معاصر*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی

- باقری دولت‌آبادی، علی و عوض‌پور، مهدی. (۱۴۰۱). *بیداری اسلامی در مصر؛ زمینه‌ها، بازیگران و پیامدها*. تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- باقری دولت‌آبادی، علی؛ خلقی، جمشید و فتاحی مظفری، عبدالرضا. (۱۳۹۲). تحولات سیاسی سوریه: مبانی، روند و پیچیدگی‌ها. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۱(۴)، ۲۷-۵۵.
- بهروزی لک، غلامرضا و پورعلی سرخه‌دیزج، رضا. (۱۴۰۳). عوامل تهدیدکننده همگرایی جماعت دعوت و اصلاح با نظام جمهوری اسلامی ایران. *بحران پژوهی جهان اسلام*، ۱۱(۱)، ۱-۲۵.
- پدرام، عبدالرحیم و طبائیان، سیدکمال. (۱۳۹۲). روندهای حاکم بر آینده جهان اسلام. *مطالعات سیاسی جهان اسلام*، ۲(۵ و ۶)، ۱۰-۲۴.
- پورحسن، ناصر. (۱۳۹۲). ارزیابی عملکرد دولت اخوان المسلمین مصر در قبال مسئله فلسطین. *فصلنامه فلسطین*، ۲۱(۱)، ۱۳۳-۱۰۰.
- توحیدی، شاهد. (۱۳۹۲). *اخوان در تونس و سوریه از سیاست ماکیاولیستی پیروی می‌کند*. جوان آنلاین، ۹ مهرماه. <https://www.javanonline.ir/002ZtZ>
- حقیقی، محمد. (۱۳۹۲). *بررسی تطبیقی اسلام سیاسی شیعه و اخوان المسلمین در ارتباط با نظام بین‌الملل*. پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- حلبی، علی اصغر (۱۳۸۲). *تاریخ نهضت‌های دینی-سیاسی معاصر*. تهران: نشر زوار.
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۴۰۱). *دیدار جمعی از دانشجویان با رهبر انقلاب*. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای، ۶ اردیبهشت ماه. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=50095>
- خامنه‌یار، عباس. (۱۳۹۰). *تأثیر انقلاب اسلامی بر اخوان المسلمین*. پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی. تهران: دانشگاه تهران.
- خدوری، مجید. (۱۳۷۴). *اندیشه سیاسی معاصر عرب*. تهران: امیرکبیر.
- خواجه سروی، غلامرضا. (۱۳۹۰). *بیداری اسلامی در گستره سیاست جهانی*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال. (۱۳۹۸). *اصول و مبانی روابط بین‌الملل*. چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت.
- دوستی، محمد مهدی. (۱۳۹۱). کالبدشکافی مخالفان دولت سوریه. *مطالعات راهبردی جهان اسلام*، ۱۳(۵۰)، ۲۴۲-۲۱۳.
- روشن، امیر. (۱۳۸۷). کونتین اسکینر و هرمنوتیک قصدگرا در اندیشه‌ی سیاسی. *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۴(۱)، ۳۵-۱۱.
- روشن، امیر؛ شفیعی سیف‌آبادی، محسن. (۱۳۹۰). تفسیر دین و تأثیر آن بر مفهوم آزادی در اندیشه سیاسی محمد مجتهد شبستری و محمد تقی مصباح یزدی. *دوفصلنامه پژوهش سیاست نظری*، ۵(۹)، ۴۳-۲۱.
- الشاوی، توفیق محمد. (۱۳۷۷). گفتگو با دکتر محمدالشاوی. *حکومت اسلامی*، ۳(۱۰)، ۱-۱۰.
- صادقی‌زاده، کسری. (۱۳۸۶). جنبش مقاومت اسلامی (حماس)؛ گذشته، حال و آینده. *مجله ره‌آورد سیاسی*، ۱۶(۱)، ۶۶-۴۳.
- عبدالرحیم، علی. (۲۰۱۰). *الاخوان المسلمون من حسن البنا الی مهدی عاکف. المحروسة للنشر والخدمات الصحفیه والمعلومات: واعدوا للنشر*.

- عبدالله، رمضان. (۱۳۷۹). جنبش جهاد اسلامی و فرآیند صلح اسلو. *مطالعات خاورمیانه*، ۷(۱)، ۱۹۴-۲۱۰.
- عطایی، عبدالله و قاسمی، بهزاد. (۱۳۹۳). بسترهای تاریخی تحول گفتمان سیاسی اخوان المسلمین مصر با تأکید بر مسئله نظام سیاسی. *پژوهشنامه‌ی تاریخ اسلام*، ۴(۱۶)، ۸۹-۱۱۳.
- فرمانیان، مهدی (۱۳۹۴). *درآمدی بر پراکندگی سلفی‌گری وهابیت در جهان*. قم: خانه اندیشه.
- قاسمی، جابر؛ مختاری، علی و باقری دولت‌آبادی، علی. (۱۴۰۱). پیامدهای بوم‌رنگی سیاست خارجی ترکیه در سوریه (۲۰۲۰-۲۰۱۰). *سیاست جهانی، سال ۱۱(۴)*، ۳۷-۶۳.
- قرضاوی، یوسف. (۱۳۷۹). *بیداری اسلامی و بحران هویت*. ترجمه عبدالعزیز سلیمی. سنندج: نشر مترجم.
- قرضاوی، یوسف. (۱۹۸۸). *الصحوة الاسلامیه و هموم الوطن العربی و الاسلامی*. قطر: جامع القطر.
- محمدی‌کیا، طیبه. (۱۳۹۶). *تقابل‌گرایی گروه‌های سلفی با نظام بین‌الملل بر پایه غیریت‌سازی*. رساله دکتری روابط بین‌الملل، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- مرادی، مجید. (۱۳۸۱). *تقریر گفتمان سیدقطب*. *مجله علوم سیاسی*، ۶(۲۱)، ۱۹۵-۲۱۶.
- مرتضوی، سید خدایار. (۱۳۸۳). *سنجش انسجام درونی آراء سیاسی نوگرایان دینی معاصر ایرانی (مطالعه موردی: عبدالکریم سروش و محمد مجتهد شبستری)*. رساله دوره دکتری رشته علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- مرتضوی، سید خدایار. (۱۳۸۵). *بررسی آثار اسکینر و کاوشی در نقد وی بر متدلوژی قرائت زمینه‌ای*. *فصلنامه قبسات*، ۱۱(۴۲)، ۱۶۹-۱۵۵.
- مرتضوی، سید خدایار. (۱۳۸۸). *کاوشی در روش‌شناسی تاریخ اندیشه‌های سیاسی (مطالعه موردی: نقد اسکینر بر روش‌شناسی قرائت متنی)*. *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۹ (۱)، ۳۰۴-۲۸۵.
- نبوی، سیدعبدالامیر. (۱۳۹۰). *اسلام‌گرایی و واکاوی تنوع درونی آن*. *پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۱(۴)، ۱۵۲-۱۲۱.
- نبوی، سیدعبدالامیر. (۱۳۹۲). *سلفی‌های لیبی و انقلاب ۱۷ فوریه*. *پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۳(۳)، ۱۵۱-۱۷۵.
- نبوی، سیدعبدالامیر و ابراهیم‌نیا، حسین. (۱۳۹۳). *اخوان‌المسلمین و النهضه: عقاید مشابه و مسیرهای متفاوت*. *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، ۱۰(۲۹)، ۲۹-۵۴.

منابع انگلیسی

- Aljazeera Agency (2022). Israel and Turkey Hail New Era in Relations, but Divisions Remain. *Aljazeera Agency*, 9 March, <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/9/israel-turkey-relations-herzog-visit-erdogan>
- Bagheri Dolatabadi, Ali, Rezaei, Reza (2022). Erdogan's Endless Dreams: The Theoretical and Operational Framework of Turkey's New Foreign Policy. *World Affairs*, 185(1), 114-146.
- Colombo, Matteo (2022). Lost in transition: The Muslim Brotherhood in 2022. *The Clingendael Institute*. CRU Policy Brief, https://www.clingendael.org/sites/default/files/Policy_Brief_The_Muslim_Brotherhood_in_2022.pdf
- Halabi, Ali Asghar (2003). *History of Contemporary Religious-Political Movements*. Tehran: Zavar Publications.

- Mackinaly, R.D and little, Richard (2001). *Global Problems and Word Order*. London: Frances Printer.
- Pfeifer, Hanna (2024). *Islamists and the Global Order between Resistance and Recognition*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Rubin, Barry (2010). *The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement (Middle East in Focus)*. London: Palgrave Macmillan.
- Vidino, L. (2011). *Egyptian Crosscurrents: The Muslim Brotherhood and Democracy on the Nile*, McCrary Institute, Available at: <https://mccrary.auburn.edu/work/issue-brief/egyptian-crosscurrents-the-muslim-brotherhood-and-democracy-on-the-nile/>
- Ward Thomas (2001). *The Ethics of Destruction: Norms and Force in International Relations*. London: Cornell University Press.

Translated References to English

- Abdullah, Ramadan (2000). The Islamic Jihad Movement and the Oslo Peace Process. *Middle Eastern Studies*, 7(1), 194-210. [In Persian]
- Abdulrahim, Ali (2010). *The Muslim Brotherhood: From Hassan al-Banna to Mahdi Akef*. Cairo: Al-Mahrousa Publishing. [In Persian]
- Ajili, Hadi, & Beygie, Mehdi (2017). *Pathology of the Relations between the Islamic Republic of Iran and the Muslim Brotherhood (with Emphasis on the Egyptian Muslim Brotherhood)*. PhD Dissertation in International Relations. Tehran: Allameh Tabataba'i University. [In Persian]
- Al-Shawi, Tawfiq Mohammad (1998). Interview with Dr. Mohammad Al-Shawi. *Islamic Government*, 3(10), 1-10. [In Arabic]
- Asadi, Mohammad Hasan (2021). *A Comparative Study of Violence and the Revolutionary Subject in Marxist and Post-Marxist Thought*. MA Thesis in Political Science, Yasuj: Yasouj University. [In Persian]
- Asadi, Mohammad Hasan; Samiei, Alireza; & Bagheri Dolatabadi, Ali (2023). Saudi Arabia: The Antagonistic Formation of the Political and the Spread of Political Violence in the Context of Popular Uprisings in the Middle East (2011-2017). *Crisis Research in the Islamic World*, 10(2), 17-47. [In Persian]
- Ataei, Abdullah, & Ghasemi, Behzad (2014). Historical Grounds of Changes in Muslim Brotherhood's Political Discourses in Egypt, with Emphasis on Political System Issue. *Journal of Islamic History*, 4(16), 89-113. [In Persian]
- Bagheri Dolatabadi, Ali, & Avazpour, Mehdi (2022). *Islamic Awakening in Egypt: Contexts, Actors, and Consequences*. Tehran: Imam Hosein University. [In Persian]
- Bagheri Dolatabadi, Ali; Kholghi, Jamshid; & Fathi Mozafari, Abdolreza (2013). Syria's Political Developments: the Basis, Process and Complexities. *Political Strategic Studies*, 1(4), 27-55. [In Persian]
- Behrouzi-lak, Gholamreza, & Pourali Sorkheh Dizaj, Reza (2024). Factors that Threaten the Convergence of Da'wa and Reform Jamaat with the System of the Islamic Republic of Iran. *Crisis Research in the Islamic World*, 11(1), 1-25. [In Persian]
- Dehghani Firoozabadi, Seyed Jalal (2019). *Principles and Foundations of International Relations (Vol. 1)*. 4th Edition. Tehran: SAMT Publications. [In Persian]
- Dousti, Mohammad Mehdi (2012). An Anatomy of the Syrian Government's Opponents. *Strategic Studies of the Islamic World*, 13(50), 213-242. [In Persian]

- Farmanian, Mehdi (2015). *An Introduction to the Dispersion of Wahhabi Salafism in the World*. Qom: Andisheh House. **[In Persian]**
- Ghasemi, Jaber; Mokhtari, Ali; & Bagheri Dolatabadi, Ali (2022). The Boomerang Consequences of Turkey's Foreign Policy in Syria (2010-2020). *Global Politics*, 11(4), 37-63. **[In Persian]**
- Haghighie, Mohammad (2013). *A Comparative Study of Shiite Political Islam and the Muslim Brotherhood in Relation to the International System*. MA Thesis in Political Science. Tehran: Tarbiat Modares University. **[In Persian]**
- Khadouri, Majid (1995). *Contemporary Arab Political Thought*. Tehran: Amirkabir. **[In Persian]**
- Khajesarvi, Gholamreza (2011). *Islamic Awakening in the Context of Global Politics*. Tehran: Imam Sadegh University Press. **[In Persian]**
- Khamenei, Seyed Ali (2022). Meeting with a Group of Students. *Office for the Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works*, 26 April. Available at: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=50095> **[In Persian]**
- Khameyar, Abbas (2011). *The Impact of the Islamic Revolution on the Muslim Brotherhood*. MA Thesis in Political Science. Tehran: University of Tehran. **[In Persian]**
- Mohammadi Kia, Tayebbeh (2017). *The Confrontationalism of Salafi Groups with the International System Based on Othering*. PhD Dissertation in International Relations. Tehran: Allameh Tabataba'i University. **[In Persian]**
- Moradi, Majid (2002). Sayyid Qutb's Discourse. *Political Science Quarterly*, 6(21), 195-216. **[In Persian]**
- Mortazavi, Seyed Khodayar (2004). *Measuring the Internal Coherence of the Political Views of Contemporary Iranian Religious Modernists (Case Study: Abdolkarim Soroush and Mohammad Mojtahed Shabestari)*. PhD Dissertation in Political Science. Tehran: Tarbiat Modares University. **[In Persian]**
- Mortazavi, Seyed Khodayar (2006). A Study of Skinner's Works and an Exploration of Critiques of His Methodology. *Qabasat Quarterly*, 11(42), 155-169. **[In Persian]**
- Mortazavi, Seyed Khodayar (2009). An Inquiry into the Methodology of the History of Political Thought (Case Study: Skinner's Critique of Textual Reading Methodology). *Politics Quarterly*, 39(1), 285-304. **[In Persian]**
- Nabavi, Seyed Abdulmir (2011). Islamism and Its Internal Diversity. *Political Research in the Islamic World*, 1(4), 121-152. **[In Persian]**
- Nabavi, Seyed Abdulmir, & Ebrahim Nia, Hosein (2014). The Muslim Brotherhood and Ennahdha: Similar Beliefs, Different Paths. *Journal of Political Science*, 10(29), 29-54. **[In Persian]**
- Nabavi, Seyed Abdulmir, & Fatehi, Mohammad (2013). Libyan Salafi Groups and the 17th February Revolution. *Political Research in the Islamic World*, 3(3), 151-175. **[In Persian]**
- Omaraie, Hamzeh (2004). *The Islamic Revolution and Contemporary Islamic Movements*. Tehran: Islamic Revolution Documentation Center. **[In Persian]**
- Pedram, Abdulrahim, & Tabaeian, Seyed Kamal (2013). Effective Trends on Future of Islamic World. *Political Studies of the Islamic World*, 2(5-6), 10-24. **[In Persian]**
- Pourhasan, Naser (2013). Evaluating the Performance of the Egyptian Muslim Brotherhood Government Regarding the Palestinian Issue. *Palestine Quarterly*, 20-21(1), 100-133. **[In Persian]**

- Qardawi, Yusuf (1988). *The Islamic Awakening and the Concerns of the Arab and Islamic Homeland*. Qatar: Qatar University Press. **[In Arabic]**
- Qardawi, Yusuf (2000). *Islamic Awakening and the Identity Crisis*. Translated by Abdolaziz Salimi. Sanandaj: Motarjem Publications. **[In Persian]**
- Roshan, Amir (2008). Quentin Skinner and Intentional Hermeneutics in Political Thought. *Political and International Approaches*, 14(1), 11-35. **[In Persian]**
- Roshan, Amir, & Shafiee Seyfabadi, Mohsen (2011). The Interpretation of Religion and Its Impact on the Concept of Freedom in the Political Thought of Mohammad Mojtahed Shabestari and Mohammad Taghi Mesbah Yazdi. *Theoretical Political Research*, 5(9), 21-43. **[In Persian]**
- Sadeghizadeh, Kasra (2007). The Islamic Resistance Movement (Hamas): Past, Present, and Future. *Political Rahavard*, 16(1), 43-66. **[In Persian]**
- Tohidi, Shahed (2013). The Brotherhood in Tunisia and Syria Follows Machiavellian Politics. *Javan Online*, Mehr 9. Available at: <https://www.javanonline.ir/002ZtZ> **[In Persian]**